

Sjabloon Programma van Eisen Proefsleuven Zuid Nederland (met optie tot doorstart naar opgraving)

KNA 3.3

Een korte toelichting

Inleiding

U gaat een PvE opstellen binnen een gemeente die werkt met het sjabloon 'Programma van Eisen (PvE) proefsleuvenonderzoek en proefsleuvenonderzoek met optie tot doorstart naar een (beperkte) opgraving'. Dit sjabloon is door ArchAeO opgesteld in opdracht van de gemeente waarbinnen het onderzoek uitgevoerd zal worden. Het vormt een onderdeel van een reeks archeologische (beleids)implementatiedocumenten die samen met het archeologiebeleid door de gemeente zijn vastgesteld. Voor proefsleuvenonderzoeken wordt dit sjabloon door de gemeente verplicht gesteld. Het kan desgewenst ook een basis vormen voor een PvE opgraving of een Archeologische Begeleiding.

De meest recente versie van het PvE is zowel als word-document (zonder toelichting) als PDF (met toelichting) te downloaden via de gemeentelijke website. Controleer of u over de meest recente versie van het PvE

Waarom een sjabloon?

Bij het toetsen van PvE's in de afgelopen jaren heeft ArchAeO vast kunnen stellen dat er een grote verscheidenheid bestaat in kwaliteit, visies op onderzoeksstrategieën en volledigheid van aan te leveren locatie-specifieke gegevens. Het behoeft geen betoog dat dit niet wenselijk is voor het bevoegd gezag die het PvE met (laten) keuren, en de opdrachtgever. De kwaliteit van een PvE bepaalt in belangrijke mate de kwaliteit van het uit te voeren veldonderzoek en de rapportage daarvan. Met dit sjabloon wordt getracht een hogere mate van eenduidigheid van een PvE te bereiken, zonder dat werkelijk alles tot in detail is uitgewerkt. Dit geeft de opsteller van het PvE de ruimte om juist de locatie-specifieke onderdelen naar behoren uit te werken en op maat te brengen, zonder zich te hoeven bezighouden met redelijk gestandaardiseerde procedures, vraagstellingen en gemeentelijke eisen. Een bijkomend voordeel hierbij is dat de efficiëncyslag een tijdswinst en soms kostenbesparing kan opleveren. Zowel voor de opsteller van het PvE, de opdrachtgever als voor de beoordelaar, het bevoegd gezag. Het is raadzaam voorafgaand aan het opstellen van het PvE contact op te nemen met het bevoegd gezag of diens archeologisch adviseur om in gezamenlijk overleg te bekijken wat de meest praktische en zinvolle onderzoeksstrategie is.

Over dit sjabloon

Dit PvE-sjabloon volgt de vigerende KNA en voegt daaraan een aantal specifieke onderdelen toe.¹ Het PvE heeft uitsluitend betrekking op regulier proefsleuvenonderzoek en proefsleuvenonderzoek met een optie tot doorstart naar een (beperkte) opgraving. Het PvE is zonder veel aanpassingen ook te gebruiken voor een Definitieve Opgraving (DO) en in bepaalde gevallen voor een Archeologische Begeleiding (AB).

Gebruik

Verwacht wordt dat u het sjabloon aanvult met locatie-specifieke gegevens (hoofdstukken 1 t/m 4) en op basis daarvan de vraagstelling aanvult (hoofdstuk 5) en een adequate invulling geeft aan de te hanteren strategie, methoden en procedures bij het gehele onderzoekstraject (hoofdstukken 6 t/m 8). Voor de beleids- en procesmatige hoofdstukken geldt dat deze met relevante gegevens dienen te worden aangevuld (hoofdstukken 8 t/m 10). Let wel, een PvE blijft maatwerk en daarom is niet alles uit dit sjabloon van toepassing of toereikend. De essentie van het sjabloon dient wel in het PvE te worden opgenomen. In algemene zin wordt gewerkt volgens KNA 3.3 (deelproces 2, specificaties OS02 t/m OS11)

Voor de *cursief in blauw* geplaatste tekstdelen in het sjabloon geldt dat deze als toelichting moeten worden gelezen. Hiervan is het niet de bedoeling deze letterlijk over te nemen, maar te verwijderen bij voltooiing van het op te stellen PvE.

In de literatuurlijst van het PvE is een aantal SIKB-Leidraden opgenomen. Hier naar kan worden verwezen in verband met proefsleuvenstrategie, kwetsbare vondstgroepen, specifieke materiaalcategorieën en dergelijke.

Tabel, bijlage 1 betreft een invulijst van te verwachten aantallen vondsten, monsters, maar ook procesonderdelen van het onderzoek. De invulijst wijkt enigszins af van de lijst die aan het recente format-PvE (SIKB juni 2013) is toegevoegd. Reden hiervoor is dat deze tabel meer inzicht geeft in het volledige proces van onderzoek. Hiermee wordt ook voor de opdrachtgever meer inzichtelijk welke werkzaamheden bij een onderzoek dienen te worden verricht. De lijst kan als basis dienen voor een offerteuitvraag en is eenvoudig om te zetten in een inschrijfstaat met besteksposten en een schaduwbegroting. Aanvulling is desgewenst mogelijk.

Bureauonderzoek/quickscan met inventariserend veldonderzoek (verkennende fase) afwezig

Een rapport bureauonderzoek (of quickscan) met inventariserend veldonderzoek, dat eerder in het plangebied is uitgevoerd, wordt als digitale bijlage (als los document) aan het PvE toegevoegd. Indien geen vooronderzoek in de vorm van een bureauonderzoek met inventariserend veldonderzoek heeft plaatsgevonden, dient in het kader van het opstellen van het PvE relevante informatie over het plangebied in de vorm van kaarten verzameld te worden. Het kaartmateriaal

¹ Bij het opstellen is dankbaar gebruik gemaakt van de heldere en inspirerende PvE's die ooit door die door diverse archeologen de afgelopen jaren zijn opgesteld. Recentelijk is door Henk Stoepker (Archeocoach) een standaard PvE Heuvelland opgesteld. Door de volledigheid kan deze ter verdere inspiratie dienen. Het format-PvE kan gedownload worden via de volgende link: <http://www.sam-limburg.nl/actueel.aspx?id=986>

dient te worden geëvalueerd en hiervan wordt een korte beschrijving opgenomen in het PvE (hoofdstuk 4: Archeologische verwachting). In feite wordt dus een quickscan van het plangebied gemaakt.

Het kaartmateriaal dat minimaal verzameld wordt, bestaat uit:

- Uitsnede van de gemeentelijke beleidskaart archeologie;
- Uitsnede van de gemeentelijke verwachtingskaart archeologie;
- Uitsnede Archis met vindplaatsen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen
- Uitsnede van de geomorfologische en bodemkundige kaart (te raadplegen via Archis2, of gemeentelijke archeologiekaart);
- Uitsnede van het Actueel Hoogtebestand Nederland (gemeentelijke archeologische kaart);
- Uitsnede van de oudste kadastrale kaart;
- Uitsnede van de Bonnekaart;
- Limburgse gemeenten: Tranchot of Ferraris;
- Bij stedelijke en/of historische kernen: stadsplattegronden zoals die van Jacob van Deventer.

De kaartjes worden met een korte toelichting als bijlage aan het PvE toegevoegd. (2 – max 4 kaartjes per A4)

Betrokken partijen

Op het voorblad van het PvE wordt een aantal actoren opgevoerd die niet allemaal in de AMZ aan bod komen. In dit sjabloon wordt onderscheid gemaakt tussen zeven actoren en vijf verschillende partijen (Opsteller PvE, initiatiefnemer: opdrachtgever/vergunningaanvrager, bevoegd gezag, externe beoordelaar, toezichthouder/directievoerder). In het kader van de AMZ wordt enkel onderscheid gemaakt tussen vier partijen: bevoegd gezag, initiatiefnemer, archeologisch adviseur en archeologisch bedrijf. Om verwarring en onduidelijkheid te voorkomen, hieronder enkele begripsomschrijvingen:

- *Bevoegd gezag*: het bestuursorgaan dat het archeologisch (selectie)besluit neemt of een vergunning verleent en vanuit haar beleid waakt voor een goede uitvoering van een onderzoek.
- *Vergunningaanvrager*: de initiatiefnemer van een plan en verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van archeologisch onderzoek. De kosten voor onderzoek zijn doorgaans voor rekening van de initiatiefnemer. Ook overheden kunnen optreden als initiatiefnemer.
- *Opdrachtgever*: de partij die de relatie aangaat met de archeologisch aannemer (vastgelegd in contract en plan van aanpak) en die opdracht geeft tot het gravend onderzoek (veelal de initiatiefnemer).
- *Archeologisch adviseur*: een senior-archeoloog die als *toezichthouder* of *directievoerder* het bevoegd gezag of de initiatiefnemer ondersteunt bij de diverse aspecten van de AMZ.
- *Archeologisch bedrijf/aannemer*: een archeologisch bedrijf/aannemer met een vergunning voor het uitvoeren van opgravingen.
- *Toezichthouder*: Een senior-archeoloog die als adviseur in opdracht van het bevoegd gezag handelt. Deze ziet toe op een goede (PvE-conforme) uitvoering van het onderzoek.
- *Directievoerder*: Deze treedt op namens een particulier of gemeentelijk opdrachtgever. Naast inhoudelijk toezicht houdt de directievoerder zich doorgaans ook bezig met aspecten als tijd, geld, informatie en organisatie van het archeologisch project. Het kan voorkomen dat een

gemeentelijk opdrachtgever tevens bevoegd gezag is. In dat geval wordt er de voorkeur aan gegeven om toch te spreken van toezichthouder (namens de gemeente).

Substraat en te hanteren terminologie

Een bepalende factor bij de onderzoeksmethode- en technieken is het bodemsubstraat. Dit sjabloon is vooral gericht op onderzoeken op de pleistocene zandgronden (al dan niet met een plaggendek).

In veel PvE's en rapporten zijn regelmatig verwarrende en in sommige gevallen onjuiste terminologie gebruikt. Om dit specifiek voor gebieden met een plaggenbodem te voorkomen, wordt gevraagd een eenduidige terminologie te hanteren:²

- *Esdek/es*: term niet meer te gebruiken om verwarring te voorkomen.
- *Akkerdek*: meest neutrale term voor het door mensen bewerkte deel van de bodem.
- *Enkeerdbodem*: bodemkundige definitie van een plaggenbodem met een humushoudend plaggendek dikker dan 50 cm.
- *Plaggenbodem*: bodem waarop zich een plaggendek heeft ontwikkeld. De dikte van dit dek hoeft niet per se 50 cm of meer te zijn, maar kan ook minder zijn. Ook de natuurlijke bodem onder het plaggendek behoort tot de plaggenbodem.
- *Plaggendek*: het antropogene (ophogings)deel van de plaggenbodem.

Proefsleuvenonderzoek: Er wordt in dit PvE onderscheid gemaakt in de grootte van het proefsleuvenonderzoek. In sommige gevallen heeft dit consequenties voor de uitvoering van het veldwerk, het wel of niet kiezen voor een doorstart naar een opgraving en de uitwerking.

- *Klein onderzoek*: een onderzoek variërend van meestal 1-3 werkdagen.
- *Groot onderzoek*: een onderzoek met een doorlooptijd van een werkweek of langer.

Vindplaats: Met vindplaats wordt in algemene zin bedoeld een locatie waar sporen of vondsten aangetroffen zijn. Onder *site* wordt hier verstaan een clustering van structuren, sporen en vondsten die in tijd, ruimte en complextype bij elkaar horen. *Sites* kunnen zich op meerdere niveaus manifesteren (bijvoorbeeld nederzetting, erf, individueel gebouw). Op het laatste niveau kan beter van structuren of fenomenen gesproken worden. *Off-site* fenomenen hebben (ogenschijnlijk) geen directe relatie tot sporen van gebouwen, erven of begraafplaatsen. Deze sporen en vondsten vormen de materiële neerslag in het door de mens gebruikte landschap in ruimere zin.

Toelichting bij paragraaf 6.1: strategie

Het puttenplan dient vooral een realistisch en praktisch uitvoerbaar plan te zijn, waarbij gekeken wordt naar:

- toegankelijkheid waarbij o.a. rekening gehouden wordt met hekwerk, sloten, levende have;
- betredingstoestemming;

² Zie hiervoor onder meer Spek Th., 2004, Het Drentse Esdorpenlandschap, Utrecht; zie ook Doesburg e.a. (red), 2007: Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland: onderzoek en beleid. Amersfoort (NAR 34).

- de ligging van kabels en leidingen;
- verontreiniging (indien hierover gegevens beschikbaar zijn)
- stortmanagement;
- (historische) verstoringen.

Indien deze gegevens ontbreken, wordt geadviseerd contact op te nemen met de opdrachtgever en hier expliciet naar te vragen. Het verdient de voorkeur om hiervoor in het veld te gaan kijken en foto's te nemen, die als bijlage kunnen worden opgenomen in het PvE. Dit geldt vooral wanneer een rapport vooronderzoek (bureauonderzoek, inventariserend veldonderzoek) afwezig is. Zo nodig kunnen er in het kader van het opstellen van het PvE toetsende boringen gezet worden om de diepteligging van het archeologisch niveau vast te stellen en om eventuele verstoringen te constateren. Voorts dient bij het inrichten van het puttenplan rekening gehouden te worden met archeologisch interpretatieve gegevens, zoals: de archeologisch gespecificeerde verwachting, oude verkavelingspatronen op historisch kaartmateriaal.

Spreiding

Een veelgebruikt systeem voor grote proefsleuvenonderzoeken op de zandgronden is het streeplijnpatroon, met verspringend grid van sleuven van 25 x 4 meter en een ruimte tussen de sleuven zowel binnen de raai als tussen de raaien van 25 m. Bij kleine plangebieden is dit systeem meestal minder zinvol en soms niet mogelijk. Hier zal dan moeten worden gezocht naar een andere optimale spreiding van de proefsleuven.³

"Dekkingspercentage"

Voor grote onderzoeksgebieden waar gebruik gemaakt kan worden van een streeplijnpatroon ligt het dekkingspercentage in vrijwel alle gevallen tussen de 5 en 10%. Voor kleine onderzoeksgebieden, waar vaak niet gewerkt kan worden met een repeterend sleuvenpatroon, zal het percentage in veel gevallen hoger uitkomen. Een percentage tussen de 10 - en 20% is daar niet ongewoon en een hogere dekking vaak zelfs noodzakelijk om inzicht te krijgen in de aanwezige archeologie. Hiermee wordt slechts de leidraad proefsleuven gevolgd die stelt dat in de regel 5 tot 20 %, en gemiddeld 10% van het oppervlak plangebied volstaat voor een goed uitgevoerde waardering.

Geadviseerd wordt daarnaast om in het PvE (en de begroting) altijd een percentage van het totaal aan te leggen vierkante meters te reserveren voor optioneel uit te voeren gerichte sleufuitbreidingen of aanvullende sleuven. Het uitvoerend bedrijf dient deze extra meters vrij te kunnen inzetten zonder dat dit direct leidt tot een meerwerk aanvraag en vertraging van het proces. Als vuistregel geldt circa 10% vrij inzetbare vierkante meters die dus bovenop het totaal aan te leggen vierkante meters geteld mogen worden. In de uiteindelijke begroting dienen die extra vierkante meters als stelpost en/of verrekenbare post te worden meegenomen.

Wijze van citeren

ArchAeO, 2015: *sjabloon Programma van Eisen Proefsleuven Zuid Nederland: versie 26-01-2015*, Eindhoven.

³ Zie voorts de SIKB leidraad proefsleuven.

Voor eventuele suggesties, opmerkingen of geconstateerde onduidelijkheden kunt u contact opnemen met ArchAeO.

Contactgegevens:

ArchAeO BV

Rapelenburglaan 9

5654 AP Eindhoven

Tel: 040-2519270

Email: advies@archaeo.nl

website: www.archaeo.nl